

УДК 656.7.071.7.351.814.263.2:378:168.522(045)

О. М. Сідоркіна

КУЛЬТУРНО-ЕКОЛОГІЧНІ ВИМІРИ БУТТЯ ЛЮДИНИ НА РАННІХ ЕТАПАХ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУНаціональний авіаційний університет
ORCID: 0000-0002-8624-2398

Анотація. У статті розглядаються практично-діяльнісні засади реалізації екологічного імперативу у світогляді людини традиційного суспільства. Показується значення вивчення екологічного досвіду для формування сучасної екологічної культури, адже екологічна культура традиційних суспільств виконувала функції самоорганізації та регулювання рівноваги у системі «людина-біосфера», зумовлюючи адаптивні виміри життєдіяльності людини.

Ключові слова: взаємодія природи і суспільства; екологічна культура; екологія людини; екологічний імператив; етно-екологічні системи; індивідуальне та колективне буття; традиційне суспільство; світогляд

Вступ

Проблема взаємодії природи і суспільства включає в себе питання, пов'язані з практично-діяльнісною стороною цієї взаємодії, формування світоглядних засад, які лежали в основі вироблення норм і правил поведінки людини стосовно навколишнього середовища, розуміння його як життєвої цінності, тобто всіх питань, що стосуються поняття екологічної культури. Концептуальні засади стратегії сталого розвитку актуалізують звернення до екологічного досвіду минулого, вивчення його та врахування позитивних результатів у подальшому плануванні соціально-економічного розвитку. Формування екологічної культури суспільства становить невід'ємну частину процесу виховання екологічної свідомості людини, розуміння нею наукових засад раціонального природокористування та включення екологічних питань до ціннісного імперативу індивіда.

Зміни у характері і технологіях взаємодії природи і суспільства зумовили і динаміку світоглядних підстав екологічної культури. Ретроспективний аспект дослідження проблем, пов'язаних із культурно-екологічними вимірами буття людини, дозволить глибше осягнути складні завдання формування екологічної свідомості та екологічної культури у сучасному постіндустріальному суспільстві, підведення під цей процес наукового підґрунтя.

Філософські аспекти теми розкриваються в роботах із проблем взаємодії природи і суспільства, перспектив вирішення глобальних екологічних проблем і ресурсозабезпечення (Гиренок, 1987; Голубець, 1997; Моисеев, 2000 та ін.), формування екологічної культури та свідомості (Буряк, 2011; Екологія і культура, 1991; Крисаченко, 1996 та ін.), а також етнічної екології традиційних суспільств (Бромлей, 1981; Дубова, 1991; Першиц, 1974; Файнберг, 1986; Файнберг, 1991; Human Ecology, 2010 та ін.). Ці та інші праці склали джерельну базу дослідження.

Мета і завдання

З урахуванням існуючих досліджень різноаспектних проблем взаємодії природи і суспільства, значний інтерес, на нашу думку, становитиме спеціальне вивчення практично-діяльнісних засад формування екологічної культури та світогляду людини традиційного суспільства. Тому метою статті є аналіз культурно-

екологічних вимірів індивідуального і колективного буття на ранніх етапах суспільного розвитку.

Методологія дослідження

Методологічну основу статті складають, насамперед, теоретичні засади діалектичного підходу у взаємодії природи і суспільства, зокрема взаємозв'язку свідомості та буття. Також у своїх міркуваннях ми спиралися на теоретичний доробок філософських досліджень комунікативних аспектів пізнання і духовно-практичної взаємодії суб'єкта з об'єктивним світом (Вернадский, 1989; Дротянко, 2011; Печчеи, 1980; Філософія ноосфери, 1995 та ін.).

Результати

Взаємовідносини традиційних суспільств із навколишнім середовищем у їхньому конкретному практично-діяльнісному вимірі ґрунтувалися на декількох головних засадах, які випливали з основоположних характеристик цих суспільств на певному етапі їхнього соціально-економічного, технологічного і духовного розвитку. Насамперед, це недиференційованість суспільного буття (відсутності суспільного поділу праці, невіддільності фізичної та розумової праці, збіг або переплетіння кровно-споріднених зав'язків із виробничими та ін.).

Слабка диференційованість та технологічна озброєність індивідуальної та суспільної праці породжувала нерозчленованість суспільної та індивідуальної свідомості, коли суспільна свідомість, як і суспільне буття, була ще надто нерозвиненою, щоб диференціюватися в різні, чітко розмежовані сфери, які виникли пізніше, в процесі ускладнення людської діяльності (Першиц, 1974: 122). В цьому крилися витоки того тісного переплетіння різних форм духовної (у тому числі екологічної) культури, практики та суспільної свідомості первісної людини, які відомі зараз науці.

Міфологічний характер свідомості людини традиційних суспільств з її первісною цілісністю, синкретизмом, споглядальністю, антропоморфізацією, одухотворенням природних процесів і явищ визначав і її ставлення до навколишнього середовища загалом. Технічна і господарська залежність людини від природи і ресурсів життєзабезпечення визначили кінцевий спосіб використання субстратно-процесуальної основи освоєння природного довкілля та формування різного типу, але географічно обумовлених етно-екологічних систем (Бромлей, 1981: 254).

У рамках таких регіональних етно-екологічних та природно-екологічних систем формувалися базові принципи екологічної культури. Остання виступала, по суті, як важлива складова частина таких систем, як активний їхній компонент, який можна трактувати як цілу підсистему, що сприяв підтриманню їхньої динамічної рівноваги. Як і кожна стабільна система, етно-екологічна система, залежно від конкретно-територіальної локалізації, мала сукупність прямих і зворотних речовинних, енергетичних та інформаційно-комунікативних зв'язків.

Для такої підсистеми екологічної культури була характерною своя внутрішня структура, що складалася з окремих піделементів (або компонентів другого порядку) з власною системою взаємозв'язків між ними. У найбільш загальному плані екологічна культура традиційного суспільства включала в себе як первісно-релігійні, міфологічні, так і раціонально-практичні елементи, які пізніше стали основою розуміння природи як споживної вартості і джерела ресурсів в епоху індустріалізму у процесі подальшої диференціації цих двох груп культурно-світоглядних елементів. Такий характер ставлення до природи та способи її пізнання відображали рівень розвитку матеріальних продуктивних сил суспільства, культури, пізнавальної діяльності, загальні умови життя.

Обговорення

У зв'язку з подальшим зростанням впливу сучасної цивілізації на біосферу планети зростають загрози і з'являються нові виклики, які впливають на саме існування людини як біологічного виду через негативні зміни середовища її існування, порушення усталених екологічних зв'язків у біосфері. Тому існування сучасної цивілізації та можливості її сталого розвитку у майбутньому істотним чином залежать від такого напрямку людської діяльності, як екологічна культура.

Виходячи з діяльнісного підходу до поняття культури загалом, екологічна культура визначається як цілепокладальна діяльність людини разом з її наслідками, «...спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів» (Крисаченко, 1996: 14). Основи екологічної культури почали формуватися в межах певних етно-екологічних систем ще на ранніх етапах суспільного розвитку.

В основі формування етно-екологічних систем знаходилися господарсько-культурні типи, що формувалися в умовах різного природного середовища. Це могли бути типи, що відображали як привласнюючий, так і відтворюючий способи господарювання. Так, в умовах Американської Півночі серед традиційних суспільних громад індіанців та північних індіанців отримали поширення господарсько-культурні типи арктичних мисливців-звіробіів, мисливців тундри і лісотундри, а також мисливців і рибалок лісів помірного поясу (Файнберг, 1991: 4).

Детальне знання екології промислових тварин, особливостей клімату, ландшафту, гідрографії виступає умовою успішної культурної адаптації до

суворих природних умов Арктики і Субантарктики, оскільки конкретні умови життя вимагали насамперед нагромадження практичних знань про навколишнє природне середовище. Приклад життя сучасних традиційних суспільств свідчить про значний запас відомостей щодо ресурсів території проживання, знань із прикладної географії, ботаніки, зоології, метеорології, мінералогії, медицини та інших галузей природознавства.

В цьому плані за оцінками дослідників, традиційна культура інуїтів «...є рідкісним прикладом пристосування людини до суворих умов життя в Арктиці... і до сих пір їх традиційна, ще не у досить віддаленому минулому неолітична за рівнем розвитку культура часто опиняється в умовах Крайньої півночі більш практичною, ніж індустріальна культура європейців» (Файнберг, 1991: 8). При цьому навколишнє природне середовище не лише забезпечувало місцевих мешканців усім необхідним для життя, а «...створювало джерело, з якого розвинулася їхня культура» (Файнберг, 1991: 7-8).

Взаємодія традиційних сталих способів життєзабезпечення із практикою сучасної індустріальної цивілізації часто призводить до руйнації екосистем внаслідок непродуманого втручання, призводить у кінцевому підсумку до загострення екологічних проблем. Шкода, що була нанесена сільському господарству та природному середовищу внаслідок механічного перенесення до тропічних регіонів західноєвропейських та північно-американських методів сільгоспвиробництва, змусив звернути додаткову увагу на традиційні методи тропічного землеробства та переглянути попередні оцінки їхньої неефективності. «І тепер використання таких прийомів у багатьох випадках, в усякому разі на Африканському континенті, визнано більш доцільним, ніж перенесення у тропіки прийомів землеробства, що склалися у країнах помірного поясу» (Файнберг, 1986: 4-5).

Відносно низький рівень розвитку продуктивних сил визначав високий рівень залежності людини традиційного суспільства від природи та незначний рівень її пізнання і підкорення, оскільки майже всі необхідні засоби життєзабезпечення вона отримувала від природного оточення. Людина традиційного суспільства ще не виділяла себе з навколишнього природного середовища, тому природокористування у матеріальному плані здійснювалося в межах плеємінної території, зокрема її промислової частини з її харчовими ресурсами, стихійними силами, що діяли на ній. І суспільні колективи, що проживали тут, осмислювали цю територію як єдине ціле, де люди були тотожні з природою, із світом матеріальним та світом духів.

В основі буттєвих вимірів людини традиційних суспільств були осмислення природи у категоріях зв'язку з надприродним, якому притаманні і основні риси релігійної свідомості, включаючи в себе світоглядний та ідеологічний аспекти. Саме останній виконував суспільно-регулятивну роль щодо масштабів, способів та характеру використання природних ресурсів для життєзабезпечення.

Тобто екологічна культура виступала в якості засобу самоорганізації у системі «людина-біосфера». При цьому діяльність виступає як головний опосередковуючий фактор у системі взаємовідносин людини і природи, створюючи так звану «другу природу», зміст і характер якої зумовлюються рівнем розвитку продуктивних сил суспільства та технічного прогресу. У зв'язку із цим вивчення світоглядних підстав формування екологічної культури має значний науковий і практичний інтерес не лише для практики господарювання, але й для інших питань поза біологічної адаптації людських колективів до навколишнього середовища, загалом для світоглядно-діяльнісних засад в умовах реалізації ідей сталого розвитку.

Висновки

Культурно-екологічні виміри буття людини традиційних суспільств визначалися взаємовідносинами останніх із навколишнім середовищем у їхній конкретній практично-діяльнісній формі і ґрунтувалися на декількох головних засадах, які випливали із основоположних характеристик цих суспільств на певному етапі їхнього соціально-економічного, технологічного і духовного розвитку. Насамперед, – це недиференційованість суспільного буття (відсутність суспільного поділу праці, невіддільність фізичної та розумової праці, збіг або переплетіння кровноспоріднених зав'язків із виробничими та ін.), зумовлених низьким рівнем розвитку продуктивних сил. Останнє породжувало нерозчленованість суспільної та індивідуальної свідомості, загальний релігійно-міфологічний його характер.

Кінцевий спосіб освоєння та використання природного довкілля у рамках традиційних суспільств відобразився у формуванні різноманітних географічно обумовлених етно-екологічних систем на основі господарсько-культурних типів. Важливою складовою субстратно-процесуальної основи освоєння навколишнього середовища виступала екологічна культура, яка в умовах традиційного суспільства виконувала регулятивні функції щодо забезпечення раціонального природокористування і виступала в якості засобу самоорганізації у системі «людина-біосфера», зумовлюючи адаптивні виміри життєдіяльності людини.

Список літератури

1. Human Ecology: Contemporary Research and Practice. Eds.: D.G. Bates, J. Tucker. NewYork (NY): Springer, 2010. – 377 p.
2. Бромлей Ю. В. Современные проблемы этнографии / Ю. В. Бромлей. – М.: Наука, 1981. – 393 с.
3. Буряк В. В. Динамика культуры в эпоху глобализации: ноосферный контекст: монография / В. В. Буряк. – Симферополь: ДИАИПИ, 2011. – 462с.
4. Вернадский Н. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1989. – 262 с.
5. Гиренок Ф. И. Экология, цивилизация, ноосфера / Ф. И. Гиренок. – М.: Наука, 1987. – 180 [2] с.
6. Голубець М. А. Від біосфери до соціосфери / М. А. Голубець. – Львів: Поллі, 1997. – 256 с.
7. Дротянко Л. Г. Інформаційний простір і діалог культур в інтер'єрі XXI століття / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: НАУ. – № 1 (13). – 2011. – С. 5-8.

8. Дубова Н. А. Этническая экология: теория и практика / Н. А. Дубова, В. И. Козлов, А. Н. Ямсков. – М.: Наука, 1991. – 376 с.

9. Екологія і культура / за ред. В. С. Крисаченка. – К.: Наук. думка, 1991. – 260 с.

10. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник / В. С. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.

11. Моисеев Н. Н. Судьба цивилизации. Путь разума / Н. Н. Моисеев. – Москва: Языки русской культуры, 2000. – 223 с. – (Язык. Семиотика. Культура).

12. Першіц А. І. Історія первісного суспільства / А. І. Першіц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. К.: Вищ. школа, 1980. – 224 с.

13. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М.: Прогресс, 1980. – 302 с.

14. Сідоркіна О. М. Особливості знання про природу на ранніх етапах суспільного розвитку / О. М. Сідоркіна // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: НАУ. – № 2 (34). – 2021. – С. 50-54.

15. Скиба О. П. Екологічна культура як складова духовності сучасної людини / О. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: НАУ. – № 1 (33). – 2021. – С. 146-150.

16. Файнберг Л. А. Обманчивый рай: Человек в тропиках Южной Америки / Л. А. Файнберг. – М.: Мысль, 1986. – 173 с.

17. Файнберг Л. А. Охотники Американского Севера (индейцы и эскимосы) / Л. А. Файнберг. – М.: Наука, 1991. – 184 с.

18. Філософія ноосфери / М. О. Булатов, К. С. Малеев, В. П. Загороднюк та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – 150 с.

References

1. Bates, D.G., and J. Tucker, eds. 2010. *Human Ecology: Contemporary Research and Practice*. NewYork: Springer.
2. Бромлей, Ю. В. 1981. *Sovremennyyi nauka. Problemy etnografii [Modern problems of ethnography]*. Moscow: Nauka.
3. Bulatov, M.O., K.S. Malieiev, and V.P. Zahorodniuk, et al. 1995. *Filosofia noosfery [Philosophy of the noosphere]*. Kyiv: Nauk. dumka.
4. Buriak, V.V. 2011. *Dinamika kultury v epokhu globalizatsii: noosfernyy kontekst [The dynamics of culture in the era of globalization: noospheric context]*. Simferopol: DIAIPI.
5. Drotianko, L.H. 2011. "Informatsiynyi prostir i dialoh kultur v interieri XXI stolittia" ["The information space and the dialogue of cultures in the context of XXI century"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seria : Filosofii. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 1(13): 5-8. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.13.8312>
6. Dubova, N.A., V.I. Kozlov, and A.N. Iamskov. 1991. *Etnicheskaia ekologiia: teoriia i praktika [Ethnic ecology: theory and practice]*. Moscow: Nauka.
7. Faynberg, L.A. 1986. *Obmanchivyy ray: Chelovek v tropikakh luzhnoy Ameriki [A deceptive paradise: A man in the tropics of South America]*. Moscow: Mysl.
8. Faynberg, L.A. 1991. *Okhotniki Amerikanskogo Severa (indeytsy i eskimosy) [Hunters of the American North (Indians and Eskimos)]*. Moscow: Nauka.
9. Girenok, F.I. 1987. *Ekologii, tsivilizatsiia, noosfera [Ecology, civilization, noosphere]*. Moscow: Nauka.
10. Holubets, M.A. 1997. *Vid biosfery do sotsiosfery [From the biosphere to the sociosphere]*. Lviv: Polli.
11. Krysachenko, V.S. 1996. *Ekolohichna kultura: teoriia i praktyka [Ecological culture: theory and practice]*. Kyiv: Zapovit.
12. Krysachenko, V.S., ed. 1991. *Ekolohiia i kultura [Ecology and culture]*. Kyiv: Nauk. dumka.
13. Moiseev, N.N. 2000. *Sudba tsivilizatsii. Put razuma [The fate of civilization. The Way of Reason]*. Moscow: Iazyki rus. kulury.
14. Pechchei, A. 1980. *Chelovecheskie kachestva [Human qualities]*. Moscow: Progress.
15. Pershits, A.I. 1974. *Istoriia pervisnogo suspilstva [History of primitive society]*. Kyiv: Vyshcha shk.
16. Sidorkina, O.M. 2021. "Osoblyvosti znannia pro pryrodu na rannikh etapakh suspilnoho rozvytku" ["Features of knowledge are about nature on the early stages of community development"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seria : Filosofii*.

Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies, 2(34): 50-54.

17. Skyba, O.P. 2021. "Ekolohichna kultura yak skladova dukhovnosti suchasnoi liudyny" ["Ecological culture as a component of the spirituality of modern man"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filozofia.*

Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies, 1(33): 146-150.

18. Vernadskiy, N.I. 1989. *Biosfera i noosfera [Biosphere and noosphere]*. Moscow: Nauka.

Е. Н. Сидоркина

КУЛЬТУРНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА НА РАННИХ ЭТАПАХ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются практические возможности реализации экологического императива в мировоззрении человека традиционного общества. Показывается значение изучения экологического опыта для формирования экологической культуры, именно культура традиционных обществ выполняла функции самоорганизации та регулирования равновесия в системе «человек-биосфера», имея потенциал культурной адаптации человеческих коллективов к изменяющимся условиям среды в контексте реализации концептуальных основ стратегии устойчивого развития.

Ключевые слова: взаимодействие природы и общества; экологическая культура; экологический императив; этно-экологические системы; индивидуальное и коллективное бытие; мировоззрение традиционное общество.

O. Sidorkina

CULIARITIES OF KNOWLEDGE OF NATURE IN THE EARLY STAGES OF SOCIAL DEVELOPMENT

Introduction. The interaction of nature and society includes issues related to modern man's understanding of the scientific foundations of rational environmental management and the inclusion of environmental issues in the structure of the individual's value imperative.

The aim and tasks are to analyze the cultural and ecological dimensions of individual and collective existence at the early stages of social development. **Research methods.** include the dialectical approach in understanding the interaction of nature and society, as well as the results of philosophical studies of the communicative aspects of cognition and the spiritual and practical interaction of the cognizing subject with the objective world. **Research results.** At the heart of the relationship of traditional societies with the environment in their specific practical-activity aspect was the non-difference of being in the form of non-differentiation and poor technical equipment of labor, which gave rise to the non-difference of social and individual consciousness. Significant dependence of an individual of a traditional society on nature led to the formation of various geographically determined ethno-ecological systems, within which the basic principles of ecological culture were formed. **Discussion.** Ethno-ecological systems are cultural and historical types formed in various environmental conditions. The ecological culture of traditional societies performed the functions of a means of self-organization and regulation of the balance in the "man-biosphere" system, having the potential for cultural adaptation of human groups to changing environmental conditions in the context of the sustainable development strategy. **Conclusion.** The cultural and ecological foundations of human being in traditional societies in their specific practical and activity dimensions were determined by several basic principles: the non-diffusion of social being and the associated non-diffusion of social and individual consciousness, its religious and mythological nature. An important component of the substrate-procedural basis for the development of the environment was ecological culture, which, in the conditions of traditional society, performed regulatory functions in ensuring rational nature management and maintaining stability in the "man-biosphere" system.

Keywords: interaction of nature and society, ecological culture, ecological imperative, ethno-ecological systems, individual and collective being, worldview, traditional society.

УДК 1:17-177

Ю. В. Гуменюк

МЕТОДОЛОГІЯ ЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЙ АЛЬТРУІЗМУ В СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
julygumenyuk@gmail.com

Анотація. У статті обґрунтована актуальність етико-філософського дослідження концепцій альтруїзму в сучасній соціальній теорії. Зокрема зазначається, що на фоні інформаційного напруження та світоглядного дискомфорту постають виклики пов'язані з проблемами буття, збереженням і розвитком особистості, гуманістичної культури. Тож пошук нових шляхів цивілізаційного розвитку актуалізує інтерес до пізнання навколишнього світу, станів свідомості людини та її практичних вчинків. Аналіз наведених у статті визначень поняття «наукове дослідження» дає підстави стверджувати, що це особливий вид людської діяльності, який має на меті науковими засобами і методами сформулювати знання про об'єкт, що вивчається, а також установити закономірності його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності.

Ключові слова: наукове дослідження, методологія, метод, дефініція, альтруїзм, концепція, теорія, мета, об'єкт та предмет дослідження.

Вступ

За останні десятиліття суттєво зросла увага Сучасний світ можна охарактеризувати як систему стрімких динамічних процесів, що призводить до неминучого породження конфліктно-кризових ситуацій, до зміни ціннісних орієнтацій людства, до пошуку і швидкого знаходження ефективних рішень. На фоні інформаційного напруження та світоглядного

дискомфорту перед нами постають виклики, пов'язані з проблемами буття, збереженням і розвитком особистості, гуманістичної культури.

Пошук нових шляхів цивілізаційного розвитку актуалізує інтерес до пізнання навколишнього світу, станів свідомості людини та її практичних вчинків, яке може відбуватись як стихійно, так і у формі наукового дослідження. Упровадження результатів